

УДК 347.73

СПІВВІДНОШЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ПОДАТКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ ТА БАНКУ ЗА ФАКТОМ НЕСВОЄЧАСНОГО НАДХОДЖЕННЯ СУМ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ ДО БЮДЖЕТІВ

Олійник А.Р., к. ю. н., доцент
кафедри державно-правових
та кримінально-правових дисциплін
Донецький університет економіки та права

Стаття присвячена дослідженню співвідношення відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів. Запропоновані зміни і доповнення до законодавства з метою вдосконалення механізму юридичної відповідальності суб'єктів права та забезпечення фінансової безпеки України.

Ключові слова: платник податків, обов'язок зі сплати податків, податковий обов'язок, податкове зобов'язання, відповідальність, санкції, банк.

Статья посвящена исследованию соотношения ответственности субъекта налоговой обязанности и банка по факту несвоевременного поступления сум налогов и сборов в бюджеты. Предложены изменения и дополнения в законодательство с целью совершенствования механизма юридической ответственности субъектов права и обеспечения финансовой безопасности Украины.

Ключевые слова: налогоплательщик, обязанность по уплате налогов, налоговая обязанность, налоговое обязательство, ответственность, санкции, банк.

Oliynyk A.R. CORRELATION OF RESPONSIBILITY OF SUBJECT OF TAX DUTY AND BANK ON FACT OF ILL-TIMED RECEIPT OF TAXES AND COLLECTIONS IN BUDGETS

The article deals with to research of correlation of responsibility of subject of tax duty and bank in fact of ill-timed receipt of taxes and collections in Budgets. The system of budget, tax, currency and other offences in sphere of activity is examined. The ways of enhancing mechanism of legal responsibility are offered in case of committing such offences.

Key words: taxpayer, obligation to pay taxes, tax obligation, tax liability, responsibility, approvals, bank.

Постановка проблеми. У 90-х роках минулого століття грошові кошти багатьох платників податків були втрачені у зв'язку з неплатоспроможністю банків. У зазначений вище період часу майже не було жодного суб'єкта податкового обов'язку, який би не відчув на власному досвіді втрату грошових коштів, а також несвоєчасне перерахування грошових коштів до бюджетів та державних цільових фондів з вини банківської установи та як наслідок – застосування штрафних/фінансових санкцій з боку фіскальних органів. Вказане не змусило довго чекати на прояв негативних фінансових наслідків, пов'язаних з ненадходженням до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів сум податків, зборів та інших обов'язкових платежів, визначених у той час на нормативно-правовому рівні. Спостерігався критичний рівень дефіциту бюджету та коштів державних цільових фондів, що обумовило невиплату/несвоєчасну виплату заробітної плати працівникам бюджетної сфери, пенсій та виконання інших соціальних гарантій, передбачених Конституцією України, а також відсутність реалізації будь-яких соціальних програм. Вважається, що на даний час фінансова ситуація в Україні не є настільки критичною (порівняно з 90-ми ро-

ками минулого століття). Однак, за даними Національного банку України, розміщеними на його офіційному веб-сайті, за останні дев'ять календарних місяців, станом на 10 лютого 2015 року, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI, завершено процедуру ліквідації шістнадцяти банків України, а відносно тридцяти чотирьох банків триває ліквідаційна процедура [1].

Шляхом застосування нескладних арифметичних розрахунків доцільно визначити, що повноцінна фінансова діяльність п'ятдесяти банків України (в тому числі їх відокремлених структурних підрозділів) фактично не здійснюється. Більшість інших банків, яких не торкнулась процедура ліквідації, також перебувають у скрутному фінансовому становищі.

Зазначене становить загрозу виникнення низки проблем організаційного та майнового характеру щодо втрати платниками податків власних грошових коштів, які зберігаються в банках, а також у невиконанні/несвоєчасному виконанні банками розпоряджень клієнтів – суб'єктів податкового обов'язку, щодо перерахування сум подат-

ків та зборів у порядку та строки, визначені законом до бюджетів усіх рівнів.

Навіть якщо станом на сьогоднішній день певний банк не перебуває в ліквідаційній процедурі, не має жодної гарантії (в тому числі й з боку держави), що наступного дня фінансове становище такого банку не погіршиться, а добросовісність дій суб'єкта податкового обов'язку опиниться під сумнівом фіскальних служб та підлягатиме податковому доведенню.

Враховуючи, що виконання податкового обов'язку (у вузькому значенні – обов'язку зі сплати податків та зборів у порядку та розмірах, встановлених законом) нерозривно пов'язане з діяльністю банківських установ, станом на сьогоднішній день, на нашу думку, є вельми актуальним питання співвідношення відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів.

Ступінь розробленості проблеми. Багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями розглядалися окремі питання правового регулювання виконання податкового обов'язку, серед яких слід відзначити праці: А.В. Бризгаліна, З.М. Будько, Л.К. Воронової, П.М. Дуравкіна, М.В. Карасьової, Ю.О. Крохіної, М.В. Кучерова, М.П. Кучерявенка, О.У. Латипової, О.А. Ногіної, С.Г. Пепеляєва, А.Р. Олійник, Н.Ю. Онищук, Н.І. Хімічевої, А.О. Храброва, О.І. Худякова, Д.М. Щокіна, О.Є. Якушкіної та ін.

Однак поза увагою наукових досліджень залишилось питання співвідношення відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів.

Метою статті є визначення співвідношення відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів, і надання пропозицій відносно вдосконалення норм чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. На початку даного дослідження слід наголосити, що за текстом вживається саме правова категорія «суб'єкт податкового обов'язку», а не «платник податків», виходячи з сучасного викладення п.п. 38.1. – 38.2. ст. 38 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями), які говорять про те, що виконанням податкового обов'язку визнається сплата в повному обсязі платником відповідних сум податкових зобов'язань у встановлений податковим законодавством строк. Сплата податку та збору здійснюється платником податку безпосередньо, а у випадках, передбачених податковим законодавством, –

податковим агентом, або представником платника податку [2]. Отже, правова категорія «суб'єкт податкового обов'язку» є ширшою, ніж «платник податків», оскільки на стадії виконання податкового обов'язку включає також категорії «податковий агент» та «представник платника податку», які водночас є й суб'єктами відповідальності за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів.

Звертаючись до історії нормативно-правового регулювання відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів, слід зазначити, що п.п. 16.5.1 п. 16.5 ст. 16 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-III, норми якого діяли до 01.01.2011 р., було встановлено, що за порушення строків перерахування податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів або державних цільових фондів, встановлених Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», банк мав сплатити пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати, у розмірах, встановлених пп. 16.4.1 п. 16.4 ст. 16, та штрафні санкції, встановлені пп. 17.1.7 п. 17.1 ст. 17, а також ніс іншу відповідальність, встановлену за порушення порядку своєчасного та повного внесення податку, збору (обов'язкового платежу) до бюджету або державного цільового фонду. При цьому платник податків, зборів (обов'язкових платежів) звільнявся від відповідальності за несвоєчасне або неповне зарахування таких платежів до бюджетів та державних цільових фондів, включаючи нараховану пеню або штрафні санкції.

Пеня нараховувалась на суму податкового боргу (включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності) із розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, діючої на день виникнення такого податкового боргу або на день його (його частини) погашення, залежно від того, яка з величин таких ставок була більшою, за кожний календарний день прострочення у його сплаті (пп. 16.4.1 п. 16.4 ст. 16).

У разі, коли платник податків не сплачував (банк не перераховував) узгоджену суму податкового зобов'язання протягом граничних строків, визначених наведеним вище законом, такий платник податку (банк) зобов'язаний був сплатити штраф у таких розмірах: при затримці до 30 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання – у розмірі де-

сяти відсотків погашеної суми податкового боргу; при затримці від 31 до 90 календарних днів включно, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання – у розмірі двадцяти відсотків погашеної суми податкового боргу; при затримці, що є більшою 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання – у розмірі п'ятдесяти відсотків погашеної суми податкового боргу (пп. 17.1.7 п. 17.1 ст. 17) [3, с. 44].

Як бачимо, до 01.01.2011 р. банки несли відповідальність у вигляді штрафних санкцій за порушення строків перерахування сум податків та/або зборів на рівні з платниками податків, а розмір пені був значним і без максимальних обмежень. Не зупиняючись на детальному аналізі співвідношення правових категорій «податкове зобов'язання» та «податковий обов'язок», що стало предметом багатьох попередніх авторських досліджень [4, с. 240, 255, 576], перейдемо до сучасного стану відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків та зборів до бюджетів.

Ст. 126 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) регламентує відповідальність за порушення правил сплати (перерахування) податків. Так, у разі, якщо платник податків не сплачує узгоджену суму грошового зобов'язання та/або авансових внесків із податку на прибуток підприємств, рентної плати протягом строків, визначених цим кодексом, такий платник податків притягується до відповідальності у вигляді штрафу у таких розмірах: при затримці до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання – у розмірі 10 відсотків погашеної суми податкового боргу; при затримці більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання – у розмірі 20 відсотків погашеної суми податкового боргу [2].

Жодної вказівки на те, що згадані штрафні санкції можуть бути застосовані відносно банків у випадку порушення строків перерахування, визначених Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III щодо сум податків і зборів, не існує.

Також пп. 20.1.28., п. 20.1. ст. 20 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) передбачає право контролюючого органу стягувати з банків та інших фінансових установ пеню за несвоєчасне виконання ними доручень платників податків про сплату

податків, зборів, платежів. З наведеного вище доцільно зробити висновок про те, що на нормативно-правовому рівні на даний час не передбачено права контролюючого органу щодо стягнення з банків та інших фінансових установ будь-яких штрафів за несвоєчасне виконання ними доручень платників податків про сплату податків, зборів, платежів.

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III (зі змінами і доповненнями) визначає загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України, встановлює відповідальність суб'єктів переказу, а також визначає загальний порядок здійснення нагляду (оверсайта) за платіжними системами.

У відповідності до п. 8.1. ст. 8 наведеного вище нормативно-правового акту, банк зобов'язаний виконати доручення клієнта, що міститься в розрахунковому документі, який надійшов протягом операційного часу банку в день його надходження. У разі надходження розрахункового документа клієнта до обслуговуючого банку після закінчення операційного часу банк зобов'язаний виконати доручення клієнта, що міститься в цьому розрахунковому документі, не пізніше наступного робочого дня.

Згідно з п. 32.2. ст. 32 цього ж Закону, у разі порушення банком, що обслуговує платника, встановлених цим Законом строків виконання доручення клієнта на переказ, цей банк зобов'язаний сплатити платнику пеню у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, якщо інший розмір пені не обумовлений договором між ними. У разі порушення банком, що обслуговує отримувача, строків завершення переказу, цей банк зобов'язаний сплатити отримувачу пеню у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, якщо інший розмір пені не обумовлений договором між ними. В цьому випадку платник не несе відповідальності за прострочення перед отримувачем.

Платник має право на відшкодування банком, що обслуговує отримувача, шкоди, заподіяної йому внаслідок порушення цим банком строків завершення переказу. Отримувач має право на відшкодування банком, що обслуговує платника, шкоди, заподіяної йому внаслідок порушення цим банком строків виконання документа на переказ [7, с. 137].

Таким чином, отримувачем грошових коштів під час виконання платником податків податкового обов'язку є бюджети всіх рівнів (виходячи з виду податків та зборів державних та або місцевих).

Невиконання банками платіжних доручень суб'єктів податкового обов'язку в зазначені терміни у будь-якому випадку спричинить виникнення суспільно шкідливих наслідків у вигляді ненадходження/несвоєчасне надходження сум податків та зборів до відповідних бюджетів.

Але якщо ненадходження сум податків та зборів до відповідних бюджетів має місце **з вини суб'єкта податкового обов'язку** – отримувач певних сум податків і зборів має право отримати штраф при затримці до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання – у розмірі 10 відсотків погашеної суми податкового боргу, а при затримці більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання – у розмірі 20 відсотків погашеної суми податкового боргу (шляхом застосування фінансово-правової відповідальності у вигляді штрафу).

Якщо ж ненадходження сум податків та зборів до відповідних бюджетів має місце **з вини банку** – отримувач певних сум податків і зборів має право отримати пеню у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу (шляхом застосування цивільно-правової відповідальності у вигляді пені). Для більш детального розуміння проблематики розглянемо чинні правові норми на прикладах.

Приклад 1. Суб'єкт податкового обов'язку сплачує податки та збори за певний податковий період у розмірі 100 000,00 грн. з простроченням на 3 дні.

Органи державної фіскальної служби, застосовуючи фінансово-правову відповідальність у вигляді штрафу, додатково мають змогу спрямувати до бюджетів 10 відсотків погашеної суми податкового боргу, тобто 10 000,00 грн.

Приклад 2. Суб'єкт податкового обов'язку сплачує податки та збори за певний податковий період у розмірі 100 000,00 грн. своєчасно.

Банк списує згадану суму з рахунку платника – суб'єкта податкового обов'язку, але не завершує переказ, тобто не зараховує її на рахунок отримувача – відповідного бюджету. Банк завершує операцію з переказу грошових коштів з простроченням на 3 дні. Органи державної фіскальної служби, застосовуючи цивільно-правову

відповідальність у вигляді пені, додатково мають змогу спрямувати до бюджетів 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, тобто 100,00 грн. за 1 день, а разом – **300,00 грн.**

Висновки. З наведеного вище доцільно сформулювати низку таких висновків:

1. За одне й те саме по суті правопорушення, яке полягає у неперерахуванні сум податків і зборів до відповідних бюджетів, яке тягне рівні суспільно шкідливі наслідки, суб'єкт податкового обов'язку та банк несуть різні за галузевою ознакою види відповідальності та у різних розмірах.

2. Для суб'єкта податкового обов'язку мінімальний розмір штрафної санкції становить 10 відсотків погашеної суми податкового боргу (в нашому випадку переказу), а для банку 10 відсотків суми переказу (в нашому випадку суми податкового боргу) є максимальним розміром пені.

3. Отримувачі – відповідні бюджети, несвоєчасно отримують грошові кошти (суми податків та зборів) та в свою чергу не можуть своєчасно виконати покладені на державу і органи місцевого самоврядування соціальні гарантії.

4. Спори між фіскальними органами та суб'єктами податкового обов'язку виникатимуть навіть у тих випадках, коли було подано до банку платіжне доручення на перерахування до бюджету суми податків та/або зборів, і відповідна сума списана з рахунку, але до бюджету вона не надійшла.

У органів державної фіскальної служби виникає зацікавленість у будь-який спосіб притягнути до відповідальності саме суб'єкта податкового обов'язку (навіть якщо несвоєчасне надходження грошових коштів мало місце з вини банку), оскільки отримана сума штрафних санкцій відносно суб'єкта податкового обов'язку є значно вищою, ніж розмір пені, що може бути застосований до банку. Навіть якщо у суб'єкта податкового обов'язку наявне доручення на сплату податків і зборів, а також виписка з банку, що підтверджує наявність на розрахунковому рахунку необхідної суми на день оплати, суд в подальшому все одно може визнати дії недобросовісними.

5. Низький рівень пені, яка застосовується до банків у зв'язку з простроченим платежем спонукає останніх до умисного вчинення порушень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III (зі змінами і доповненнями), з метою тимчасового використання коштів, спрямованих на сплату податків та зборів, встановлений законом у власній діяльності з метою отримання прибутку. Наприклад, безготівковим кур-

сом валют станом на 26 лютого 2015 року встановлено, що купівля доларів США становить 29,72 грн. за 1 долар, продаж – 34,16 грн. за 1 долар [8]. На обумовлені вище 100 000,00 грн. (своєчасно спрямовані суб'єктом податкового обов'язку на сплату податків та/або зборів) недобросовісний банк має можливість купити 3 364,72 доларів США та продати їх за 114 939,43 грн., тобто за одне коло руху грошових коштів «заробити» 14 939,43 грн. Кількість таких кол руху грошових коштів за три дні затримки переказу грошових коштів – відома тільки самому банку, але, на нашу думку, вона не є меншою трьох.

За прибуток із здійснення валютних операцій у мінімальному розмірі 44 818,29 грн. (за умови стабільності курсової різниці) банку фінансово вигідно, на наш погляд, сплатити пеню на користь отримувача грошових коштів (бюджету) у розмірі лише 300,00 грн. та як мінімум, отримати прибуток – 44 518,29 грн. (приклад є приватним, але не може бути винятковим випадком використання грошових коштів банком).

Слід підкреслити, що у податковому праві штраф та пеня виконують стимулюючу та компенсаційну функції. Стимулююча функція реалізується шляхом покладання додаткових майнових обтяжень на винну сторону у разі порушення нею терміну виконання податкового обов'язку. Компенсаційна функція зумовлена необхідністю відновлення порушених майнових інтересів держави та органів місцевого самоврядування у зв'язку з несвоєчасним надходженням грошових коштів до бюджетів. Однак у випадку занижених ставок штрафів та пені, останні не виконують своїх основних функцій (стимулюючої та компенсаційної).

На наш погляд, доцільним є внесення змін до пп. 20.1.28, п. 20.1. ст. 20 та доповнення статтею 126-1 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями), а саме:

«126-1. Відповідальність банків.

За порушення строків перерахування податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів, встановлених Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», банк сплачує пеню у розмірі, встановленому п. 8.1. ст. 8 вказаного Закону за кожний день прострочення, включаючи день сплати та штрафні санкції, встановлені ст. 126 цього Кодексу, а також несе іншу відповідальність, встановлену цим Кодексом, за порушення порядку своєчасного та повного внесення податку, збору (обов'язкового платежу) до бюджету».

Пп. 20.1.28., п. 20.1. ст. 20 Податкового кодексу України викласти у новій редакції, а саме: «20.1.28. стягувати з банків та інших фінансових установ пеню та інші штрафні санкції за несвоєчасне виконання ними рішень суду та доручень платників податків про сплату податків, зборів, платежів».

Наведені вище зміни чинного податкового законодавства не претендують на абсолютність, але, на нашу думку, підсилять фінансову дисципліну банків, зменшать ризик умисних зловживань з їх боку, забезпечать рівність відповідальності суб'єкта податкового обов'язку та банку за фактом несвоєчасного надходження сум податків і зборів до бюджетів, посилять виконання стимулюючої та компенсаційної функції пені та штрафу, що в цілому забезпечить підвищення рівня фінансової безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перелік банків України, які знаходяться на ліквідації. Перелік банків, строк ліквідації яких завершено [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473. – Назва з екрана.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змін. та доп. станом на 10.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-175>. – Назва з екрана.
3. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2000 р. № 2181-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №10. – С. 44-57.
4. Олейник А.Р. Правовая природа налоговой обязанности: сравнительная характеристика законодательства Украины и Республики Таджикистан / А.Р. Олейник // Вестник университета (РТУСУ). Душанбе / Российско-Таджикский (Славянский) ун-т, 2013. № 4. С. 24-30.
5. Олейник А.Р. Правовая природа налоговой обязанности: сравнительная характеристика законодательства Украины и Республики Беларусь / А.Р. Олейник // Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства. Гродно / Гродненский гос. ун-т им. Янки Купалы, 2014. – № 2. – С. 56-61.
6. Олейник А.Р. Правовая природа налоговой обязанности: сравнительная характеристика законодательства Украины и Литовской Республики / А.Р. Олейник // Право (Teisė). – Вильнюс / Вильнюсский ун-т, 2014. – № 2. С. 235-245.
7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – 137 с.
8. Офіційний курс валют і банківських металів на 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsru.ua/finance/26feb2015/26fevralia.html>. – Назва з екрана.